

תיעוד

יומן המלחמה של דוד בן-גוריון כמקור היסטורי למלחמת העצמאות

אלחנן אורן

רקע

יומן המלחמה של בן-גוריון ראה אור בפברואר 1983, ומייד עורר פניות רבות אל העורכים, תגובות והערות בעל-פה ובכתב, נוסף לסקירות-ביקורת. העורכים בדקו את הדברים ולפי הצורך הכניסו תיקונים וערכונים במהדורה השנייה, שיצאה לאור בספטמבר 1983. בינתיים המשיך גנוז המדינה ופירסם כרכים של 'תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל', שיש זיקה הדוקה בינן ובין רישומי היומן בכל הקשור במדיניות החוץ מפרוץ המלחמה עד לסיומה בהסכמים על שביחות-נשק. כשהופיע הכרך השני של התעודות, על תקופת אוקטובר 1948-אפריל 1949 (אחרי הכרך השלישי, שעניינו המשא-ומתן על שביחות הנשק), ראו העורכים צורך ב'מוסף' ליומן של בן-גוריון, המכיל השלמות ותיקונים למהדורה השנייה, וזה יצא לאור בנובמבר 1984.¹ לאחרונה פירסמה אניטה שפירא נוסח מלא ומוער של 'פרוטוקול ועדת החמישה' – ועדת חמישה שרים שטיפלה במשבר בהנהגה הבטחונית, שהתחולל בהפוגה הראשונה.² בתום דיוניה של אותה ועדה מצא יגאל ידין נוסחת-פשרה ליישוב המשבר, ומאז היתה מדיניות החוץ והביטחון בסמכותו של 'קבינט מלחמה' של חמישה שרים, בראשם בן-גוריון ועמו השרים יצחק גרינברג, אהרן ציזלינג, אליעזר קפלן ומשה שפירא. החוקרת הקדימה לפרוטוקולים מבוא על יחסו של בן-גוריון לישראל גלילי ולפלמ"ח. בספר נקטה גישה ביקורתית חריפה כלפי בן-גוריון, המנהיג והאדם, והזכירה תכופות את 'יומן המלחמה', אך הטילה ספק באמינותו.

1 דוד בן-גוריון, יומן המלחמה: מלחמת העצמאות, תש"ח-תש"ט (ערכו ג' ריבלין וא' אורן), תל-אביב תשמ"ג [להלן: בן-גוריון, יומן]: הנ"ל, יומן המלחמה: מוסף, השלמות ותיקונים (ערכו ג' ריבלין וא' אורן), תל-אביב 1984 [להלן: המוסף].

2 אניטה שפירא, מפיטורי הרמ"א עד פירוק הפלמ"ח: סוגיות במאבק על ההנהגה הבטחונית, 1948, תל-אביב תשמ"ה [להלן: שפירא].

נראה אפוא, שיש לעמוד על טיב היומן כמקור היסטורי למלחמת העצמאות, וכן להארת דמותו של בן-גוריון ותפקידו בהנהגת המלחמה.

המקורות המצויים למלחמת העצמאות

הסקירות ההיסטוריות על תולדות המלחמה התמקדו עד עתה בהיבטים המבצעיים של המלחמה ועסקו אך מעט בהיבטים המדיניים ובהיבטים אחרים, כגון כלכלת המלחמה. במחקרים שראו אור, לא מוצו סוגיות של הנהגת המלחמה מן הצדדים הציבוריים-פוליטיים והמוראליים, כגון טיפוחה וקיומה של רוח-הלחימה בעם ובצבא במלחמה המתמשכת וכבודת האבדות.

הסקירות המצויות החשובות פורטו בהקדמה ל'יומן המלחמה' ותוזכרנה להלן:

— יהודה סלוצקי, ספר תולדות ההגנה, ג, חלקים 2, 3 תל-אביב 1972 (על התקופה עד הקמת צה"ל בסוף מאי 1948).

— תולדות מלחמת הקוממיות; סיפור המערכה תל-אביב 1959, (הוכן על-ידי ענף היסטוריה במטכ"ל). דוד בן-גוריון כתב פרק הקדמה 'מחזון המדינה עד מלחמת הקוממיות' — הגיגים וזכרונות, ובו סקירה על כניסתו לעשייה הבטחונית אחרי הקונגרס הציוני הכ"ב (דצמבר 1946) ועד לכינון צה"ל (עמ' 26-60).

— נ' לורך, קורות מלחמת העצמאות, רמת-גן 1963², הוא גרסה מקבילה ל'תולדות מלחמת הקוממיות', אולם המחבר פירט יותר את תקופות ההפוגה והרחיב מעט ברקע המדיני.

— ג' ודי קמחי, משני עברי הגבעה, תל-אביב 1973², המרחיב ברקע המדיני, מאיר את העמדה הבריטית ומטפל בירדן בהדגשת יתר, לעומת שאר מדינות-ערב.

לאלה יש להוסיף כמובן את הספרות ההיסטורית המגוונת, כגון ספרי זכרונות, מאמרים, מחקרים וספרי חטיבות וחילות, וכיניהם יצויין ד' גלעד (עורך) ספר הפלמ"ח, ב, תל-אביב 1953³.

גורמים אחדים אילצו את ההיסטוריונים לצמצם את יריעת המחקר, ובעיקר העדר גישה למקורות רשמיים של ישראל, מדינות ערב והמעצמות המערבות במלחמה. לאחרונה נתפרסמו השנתונים האמריקניים על יחסי החוץ של ארצות-הברית ונפתחו לעיון החוקרים רבים מן המסמכים הבריטיים.⁴

להארת המלחמה בכללותה, מן ההיבט הישראלי

היסטוריון המבקש להרחיב את היריעה, לא די לו בראיית הדברים מנקודת הראות הישראלית, והוא מבקש לעמוד על מה שנעשה 'מהעבר השני של הגבעה', במחנה הערבי — הליגה הערבית, מדינות-ערב וצבאותיהן, 'צבא ההצלה' בפיקוד קאוקג'י, 'האחים המוסלמים', ערביי הארץ וארגוניהם הלוחמים. מאז הפלישה הביין-ערבית ניסתה מועצת הביטחון להפסיק את הלוחמה, ומכאן עניינו של החוקר במעורבותו של אר"ם במלחמה, ובעיקר בפעולת הרוזן ברנדוט, המתווך

3 בן-גוריון, יומן, עמ' יא-יב. הרשימה הביבליוגרפית (שם, עמ' 1023-1027) מפרטת רק ספרים, ולא את המאמרים הרבים שצוינו בהערות.

4 ראה: נ' לורך, 'בעיית ההיסטוריוגרפיה של מלחמת העצמאות', קתדרה, 1 (אלול תשל"ו), עמ' 63-97; ו' גבו 'על המקורות הערביים לחקר מלחמת העצמאות', שם, עמ' 98-101.

תיעוד: יומן המלחמה של בן-גוריון

מטעם או"ם, עד שנרצח בספטמבר 1948, ורלף בנץ' המשיך כממלא מקומו. החוקר מבקש לעמוד על מדיניותה של בריטניה, של רשויותיה השלטוניות והצבאיות במזרח-התיכון בכלל, ובארץ בפרט, לפני המלחמה ובמהלכה, עד צאת הנציב והשלמת הפינוי ולאחר-מכן. כמוכן, מתעניינים החוקרים במעצמות האחרות שהיו מעורבות, ארצות-הברית וברית-המועצות.

על ההנהגה הישראלית היה לנווט את הנתיב במלחמה ובמדיניות בשים לב למשחק הכוחות האזוריים והעולמיים, ולקדם תוך כדי המלחמה את הגשמת החזון הציוני. לפני המלחמה ובמהלכה חזר בן-גוריון והגדיר את החזון הציוני בשלושה עיקרים, בסדר זה: בטחון, מדינה, שיתוף יהודי-ערבי.⁵ באפריל 1948 התקדם כביכול צעד אחד, ומעבר למטרה המיידית והמוכנת מאליה אז — בטחון — הוסיף את החזון הרחוק של חתירה לשלום עולמי. לפיכך ציין אז את 'תכניתנו המדינית' בשלושה 'סעיפים', אשר שניים מהם כלולים בה מקודם, והשלישי — חדש: מדינה יהודית, שיתוף יהודי-ערבי, אוריינטציה על או"ם ועל שלום בעולם.⁶

כאשר הוועדה המיוחדת של או"ם לארץ-ישראל פירסמה את המלצתה ל'חלוקה [מדינית] עם אחדות כלכלית', הוברר לתנועה הציונית, שיהיה עליה להגשים שתי משימות לאומיות בעת ובעונה אחת: לכונן את העצמאות המדינית ולגונן עליה, משמע — לגונן על היישוב בעודו מכונן את מדינתו העצמאית.

בן-גוריון מתאר ביומנו את מכלול פעולותיו להגשמת שתי המשימות גם יחד ומאיר שלל עניינים, מעבר לקרבות ולמערכות, הכרוכים בכינון העצמאות. כאן יצינו עיקרי הדברים: — כלכלת המלחמה — השגת הכספים לקיום היישוב ולניהול המלחמה; הספקה חיונית, כגון מזון לאוכלוסיה המתגייסת ודלק לצבא וליישוב.

— מעבר מ'הגנה' של מתנדבים להתגייסות, ואחר-כך לגיוס-חובה.

— הקמת מינהל שלטוני והפעלתו.

— הרחבת ההסכמה הלאומית ביישוב, לקראת כינון הממשלה הזמנית. בהקשר זה ייזכר צירוף נציגים מ'אגודת ישראל', האנטי-ציונית ומה'ספרדים' לממשלה הזמנית.

— כינון הממשלה הזמנית ('מנהלת העם') והאספה המכוננת ('מועצת העם'), תוך כדי חלוקת הסוכנות היהודית לשני גופים: ממשלת ישראל ונציגות התנועה הציונית העולמית בפני הממשלה. — כינון המימשל העצמאי, תוך כינון העם למרות לאומית, ואכיפתה על אצ"ל ולח"י, במשבר 'אלטלנה' ביוני — ואחרי רצח ברנדוט בספטמבר 1948.

— טיפול ממשלתי בבני-מיעוטים, כינון מימשל צבאי בשטחים כבושים המאוכלסים בהם, והתוויית מדיניות כלפי היציאה הערבית ובעיית הפליטים.

— הגברת העלייה תוך כדי המלחמה: יותר מ-120,000 עולים הגיעו במרוצת שנת 1948.

— התיישבות תוך כדי המלחמה: 38 יישובים הוקמו ב-1948, ועוד כ-40 עד הסכם שביתת הנשק עם סוריה, ביולי 1949.

במכלול הצעדים לכינון העצמאות בולט כינונו של 'צבא הגנה לישראל' מתוך ה'הגנה'. היתה

5 ד' בן-גוריון, במערכה, ה, תל-אביב תשי"א, עמ' 224, 238 (2 באוקטובר 1947) [להלן: בן-גוריון, במערכה]; הנ"ל, בהילחם ישראל, תל-אביב תשי"א, עמ' 33 (8 בינואר 1948) [להלן: בן-גוריון, בהילחם ישראל]; שם, עמ' 51 (21 בינואר); שם, עמ' 76 (20 במארס).

6 בן-גוריון, במערכה, ה, עמ' 302 (7 באפריל 1948).

זאת משימה רבת-היקף, מורכבת, נמשכת ורצופה קשיים מעשיים ועיוניים. כמשימה זאת נכללו, בין השאר:

— ההצטיידות, ממקורות הרכש שבארץ ומחוצה לה, ובכלל זה פעולת שליחי ה'הגנה' ברכש 'הכלים הכבדים' — תותחים, טנקים, מטוסים וכלי-שייט. לכך יש להוסיף את מאמצי הייצור המלחמתי בארץ, בעיקר בתעשייה הצבאית, ואת המחקר והפיתוח בחיל-המדע (חמ"ד).

— בניין כוחות-השדה ואיגודם לגדודים ולחטיבות, ולבסוף לחזיתות, בעוד תפרוסת היישובים הכפריים והעירוניים מהווה תשתית איתנה למערך-המגן של היישוב והמדינה.

— הקמת זרועות האוויר והים.

— הקמת המערך המינהלתי של מערכת הביטחון: מנהלת כוח-האדם והאפסנאות בדרגי השדה והבסיסים של צה"ל, והמערכת הלוגיסטית של משרד הבטחון.

— בניין החילות הלוחמים, כגון חיל התותחנים, והשירותים, כגון שירות הרפואה.

— ארגון הפיקוד העליון, באגפיו הצבאי והאזרחי — המטה הכללי ומשרד הבטחון.

— שילוב הנסיון הצבאי משלושה זרמים ('אסכולות'): זרם ה'הגנה', לרבות הפלמ"ח; הזרם ה'בריטי', שתרם את נסיון כל היחידות, וראש לכולן — החי"ל; הזרם השלישי שתכופות פוסחים על ערך תרומתו — נסיון המתנדבים והמתגייסים מחוץ-לארץ ('מח"ל' ו'גח"ל'), שהיה חיוני להקמת זרועות האוויר והים ולבניין חיל השריון.

— פירוק לח"י ואצ"ל ושילוב אנשיהם בצה"ל.

— הקמת הנח"ל, לקליטת גרעיני ההתיישבות ולהכשרתם הצבאית והיישובית-חלוצית, כאשר נבצר מהפלמ"ח לעשות זאת (חוק שירות הבטחון תש"ט שיקף את מגמתו של בן-גוריון לשלב את ההכשרה הצבאית בהכשרה חקלאית, ולבנות את צה"ל כ'צבא להגנה ולבנין').⁷

— פירוק מטה הפלמ"ח, ועם זאת הקניית מורשת הפלמ"ח בפיקוד, בתורת הלחימה ובערכי מוסר הלוחמים לכלל הצבא.

הצבא החדש, שהוקם תוך כדי הלחימה, והגיע למצבה פעילה של כ-100,000 איש ואשה בשלהי 1948, ובכללם קרוב לרבע מאנשי הגח"ל (גיוס חוץ-לארץ) והמח"ל (מתנדבי חוץ-לארץ) עבר עוד גלגול, מתחילת 1949. נפתח תהליך השחרורים ובה בעת הוקמה מערכת בטחון לימי הרגיעה, וזאת הושגתה על שירות סדיר ועתודות-מילואים, שאוגדו במתכונת ייחודית. התהליך החל כבר אחרי גמר מבצע 'חורב' בינואר 1949, בעת המשא-ומתן על הסכמי שביתת-הנשק.⁸

המעייץ ביומן ימצא עד כמה שקוע היה בן-גוריון בסוגיות של כינון העצמאות, בעת ובעונה אחת עם העיסוק בהגנה ובלחימה בדרגים השונים — התוויית מדיניות הבטחון והניהול האסטרטגי והאופרטיבי של הזרועות והכוחות. אשר למשימה זאת, שעמדה במרכז הסקירות המצויות על המלחמה, גם לגביה יש ביומן כדי לחדש אודות השיקולים וההחלטות ב'צומת-ההכרעות'. כיוון שבן-גוריון ריכז בידיו את שני התפקידים — של ראש הממשלה ושל שר הבטחון — מאיר היומן שיקולים מדיניים וצבאיים כאחד, ובכמה עניינים הוא לא רק מקור ייחודי, אלא המקור היחיד, כגון בדבר שיקולים והחלטות. אשר לניהול המלחמה, היומן עשוי להאיר כמה תחומים וסוגיות, כגון:

7 בן-גוריון, בהילחם ישראל, עמ' 304-316; הג"ל, יומן, עמ' 821-823.

8 ראה בן-גוריון, יומן, עמ' 991-992 (לרבות השלמה מהמוסף, עמ' 29).

תיעוד: יומן המלחמה של בן-גוריון

— הזיקה בין החזון המדיני ובין מטרות המלחמה, שהותוו לכוחות הכתחול לפני המלחמה, במהלכה ובסיומה.⁹

— דבקות במטרות גם נוכח לחצים ומשברים, כגון בימי 'משבר השיירות' ובחודש הפלישה הבין-ערבית.

— הנהגת המלחמה, בהתגבשותה, בתפקודה ובמשבריה, כגון משבר ביטול המפקדה הארצית (מ"א) ומישרת הרמ"א (ראש המפקדה הארצית), ומשבר המינויים בהפוגה השנייה, שגרר את הקמתם של 'ועדת החמישה' ו'קבינט המלחמה'.¹⁰ ביומנו הביא בן-גוריון פרטים מדיוינים בממשלה ובמטה הכללי.

— מדיניות הכתחול, ובייחוד בסוגיות שנתעוררו עם המעבר למתקפות אל מחוץ לתחומי החלוקה. בן-גוריון ביטא את חשיבות ההקשר המדיני של המהלכים הצבאיים במושג 'מערכה משולבת'.¹¹ — נכונותו של בן-גוריון, כבר בתחילת ההפוגה השנייה, לעיין בסוגייה המוגדרת כיום בנוסחה 'שטחים תמורת שלום'.¹²

אגב כך מסייע היומן לחוקר להגיע להערכת הישגיה של ישראל במלחמה, בהשוואה למטרותיה.¹³ המידע המצוי ביומן פותח אפוא לעיון ולמחקר מיגוון נושאים, הכרוכים בכינון העצמאות ובניהול המלחמה. אך בן-גוריון עוסק גם בהיבטים מפלגתיים וציבוריים מגוונים, אף כי עיקרו של היומן, ועיקר עניינו בו, הוא מלחמת העצמאות.¹⁴

היומן ומייחדיו

מלחמת העצמאות כשלעצמה נותנת ליומן צביון ייחודי. התקופה מצטיירת על סערותיה, מתחיה, לבטיה והישגיה. אשר לבעל היומן, מתייחדות מחברות 'יומן המלחמה' גם מבין מחברותיו בתקופות אחרות; שכן מרגע שהוברר, עקב החלטת אור"ם, שנפתחת התקפה על היישוב, ראה בן-גוריון את עצמו כ'מתגייס', ואדיקותו ברישום הקלות והחמורות, הקטנות והגדולות, כמעשהו של 'יומנאי' על משמרתו — אינה אלא אחד מביטויי התגייסותו הגמורה לניהול המלחמה.¹⁵ לשני

- 9 דיון במטרות המלחמה ובתוצאותיה, בהסתמך על היומן ועל מקורות אחרים, ראה במאמרי, 'מטרות ותוצאות במלחמת העצמאות', מערכות, 279-280 (מאי 1981), עמ' 12-22; שם, 281 (נובמבר 1981), עמ' 50-54.
- 10 על משבר המינויים ראה דברי העורכים ביומן, עמ' 551-553; על הקמת 'קבינט המלחמה' ראה שם, עמ' 580, 586; אזכורים על פגישות הקבינט ראה שם, עמ' 603, 619, 624, 625, 626, 693, 783, 818, 872. עוד ראה במאמרי, 'משבר הפיקוד העליון וועדת חמשת השרים בהפוגה הראשונה, יולי 1948' (סקירה ביקורתית על ספרה של אניטה שפירא), מערכות, 298 (מארס-אפריל 1985), עמ' 52, 53 [להלן: אורן, המשבר].
- 11 על 'מערכה משולבת' ראה בן-גוריון, 'יומן, עמ' 725-727, וכן עמ' 712, 813, 852, 958.
- 12 על סוגיית 'שטחים או שלום' ראה שם, עמ' 514, 605, 676.
- 13 ראה לעיל, הערה 9.
- 14 מבין הנושאים המפלגתיים-ציבוריים הנזכרים ביומן, נציין את פעולת מפא"י ויחסיה הבין-מפלגתיים ובמיוחד עם מפ"ם; פעולת ההסתדרות; הזיקה לקרן-הקיימת-לישראל; המשבר בתנועה הציונית ובמגבית המאוחדת בארצות-הברית; כינון האקדמיות ללשון ולמדעים; ואף סיוע לליפא סוקניק לרכוש את 'המגילות הגנוזות'.¹⁵
- 15 תום שגב ('הזקן והיומן', מוסף הארץ, 7 בספטמבר 1983) ראה בשיפעת הרישומים, לרבות הנתונים הסטטיסטיים, 'משהו כפייתי', כמעט פרוורטי, ומה עוד ש'בן-גוריון כפה על עצמו לרשום הכול במרדיו'. כן התרשם, ש'האיש היה מכור לפרטי-הפרטים ולא הבחין בין העיקר לשולי'.

14.5.48, י"ג באדר תל"א.
דאָרפֿן אַלֶּז מלכודת האַלמולל. הוֹקוֹנוֹת. אַלמולל הוֹנוֹת.
יולֶה בּוֹנוֹת מלחמה. תּוֹחֵן.

רישום מתוך יומן המלחמה, ה' באייר תש"ח

גורמים אלה — התקופה והרישום המתמיד והמפורט — נוסף הייחוד התפקודי של בעל היומן בהנהגה המדינית והבטחונית.

מצד תוכנו מתייחד היומן גם במה שאין בו. זה אינו יומן חושפני-חורייני מהסוג החביב על שוחרי ספרות, וכייחוד ספרות ביוגרפית ואוטוביוגרפית. ליומן כזה ציפה הסופר ארתור קסטלר, שנתקבל לראיון אצל בן-גוריון בימי הפוגה השנייה, ב-13 בספטמבר 1948. בעת השיחה ראה קסטלר את 'הזקן' רושם במחברת, וביקש לקבל את היומן לעיון בגמר המלחמה. לאחר הראיון רשם בן-גוריון מה השיב לאורחו: 'בעצם אין לי יומן, אלא רשימות מהענינים שעלי לזכור אותם לצרכים מעשיים של המלחמה והביטחון'.¹⁶ בכל זאת, הגדיר 'הזקן' עצמו את רשימותיו כיומן, ואת הקטעים מתוכם, ששיבץ בספרו 'מדינת ישראל המחודשת' הכתיר בכותרת 'מיומני'.¹⁷

כאשר ניגש בן-גוריון להעלות זכרונות, הסתייע ברשימות מנעוריו שנכללו במחברות יומנו. פולמוס על מגמתו בכתבת כרכי הזכרונות נתלקח אחרי מותו בין זאב צחור, שעבד זמן-מה אצל בן-גוריון בשדה-בוקר, ובין יהודה ארז, שעשה שנים במחיצתו כעריכת כתביו. צחור טען, שבן-גוריון רצה להעמיד אוטוביוגרפיה, שתטפח את דימויו הציבורי כשליח לעמו.¹⁸ כן סבר, שהיומנים הם 'גולת הכותרת של ארכיונו', וציין שלעתים נהג בן-גוריון להעלות ביומן את הרהוריו לקראת שיחות מדיניות.¹⁹ ארז יצא להפריך את ההנחה של צחור ואת כל שנגזר ממנה, וטען שבן-גוריון אינו כותב על עצמו ועל משפחתו, אלא עוסק בזכרונות כשאלות מדיניות בלבד, זאת מתוך הזדהות עמוקה עם שליחותה של תנועת העבודה בהגשמת הציונות ועם שליחותה האוניברסלית של מדינת ישראל במשפחת העמים.²⁰ ואשר לתחושת שליחות שהיתה לבן-גוריון כלפי עצמו, מוצא ארז, שהזדהה כולו עם תחושת שליחותו עד כדי התפשטות היש האישי שלו (ובכך הוא מציע להסביר את המיעוט המפתיע של מילת-הגוף 'אני' ביומניו, מיעוט שאין כמותו ביומנים ובזכרונות של אישי-ציבור).²¹ מנקודת-ראות זאת, נגע ארז גם במהות היומנים:

16 בן-גוריון, יומן, עמ' 686.

17 הנ"ל, מדינת ישראל המחודשת (הביא לרפוס יהודה ארז), תל-אביב 1969 [להלן: בן-גוריון, מדינה]. על בחירת השם 'יומן' ראה עוד בהקדמה ליומן, עמ' ט-י.

18 ז' צחור, 'בן-גוריון כותב אוטוביוגרפיה', קשת, סה (סתו 1974), עמ' 154, 155.

19 שם, עמ' 145, 148.

20 י' ארז, 'בן-גוריון אינו כותב אוטוביוגרפיה', קשת, סח (קיץ 1975), עמ' 157, 164 [להלן: ארז].

21 שם, עמ' 165.

בן-גוריון ליד יומנו

... 'היומנים' של דוד בן-גוריון אינם כיומנים רגילים, שבהם רושמים חוויות, רשמים, מאורעות אישיים, הרהורים, 'מצב-רוח', וידויים, דעות ומחשבות, התרשמות מקריאת ספר, מהצגה, מקונצרט, שיחות עם אנשים תוך תיאור האווירה והתיחסות לאיש-השית. לכל אלה אין זכר ביומנו. ... המאפיין את פנקסיו שאין הם יומנים אישיים-משפחתיים אלא יומני עבודה או יומני פעולות, בחלקם המכריע.²²

וכך נהג גם בזכרונותיו.

גם מיכאל בר-זוהר, שכתב את הביוגרפיה המקפת של בן-גוריון, ציין ש'היומן' אינו מקור לביוגרפיה, וכי ערכו הוא כמידע האצור בו. את מה שרשם בן-גוריון במחברות בעת שלמד את הנעשה ב'הגנה' לפרטי פרטים, הגדיר בר-זוהר כ'מקור תיעודי בר-ערך להכרת כוחה של ה'הגנה'.'²³ בהערכתו המסכמת ליומן מעשרות שנות כתיבה, ראהו בר-זוהר כ'מיועד להיסטוריה', והביא דברים שרשם בן-גוריון כ-1957, שרישומיו נועדים ל'הנצחת קורות'.²⁴ תום שגב עמד על צד זה ביומן, שהוא 'חומר-גלם לביוגרף ולהיסטוריון', ומצא בו מן המרתק, משום שבן-גוריון היווה 'צומת מרכזי בדרכה של ההיסטוריה', וכיון ש'כתב מה שעשה ומה ששמע'. הוא השווה את 'היומנים התכליתיים כל כך' ליומניו של משה שרת, המביעים את רחשיו ורגשותיו. ומצא מאפיין 'מדהים' ביומן בן-גוריון: 'אין בו כמעט רמז למה שהתחולל כנפשו של האיש הזה ולא לתגובות על הדברים שעברו עליו. לא שמחה ולא עצב, לא דאגה ולא רוגזה, לא תקווה ולא אכזבה, לא שנינות

22 שם, עמ' 164.

23 מ' בר-זוהר, בן-גוריון, כ-ג, תל-אביב 1977, עמ' 646 [להלן: בר-זוהר].

24 שם, עמ' 1413; את הערכתו של בר-זוהר ליומן כמקור ראה שם, עמ' 1413-1416.

וגם לא אידיאולוגיה, לא הרבה לבטים ולא הרבה היסוסים, רק ביצועים פרגמטי, קר וכמעט מיכאני.²⁵

בדברים אלה יש אפוא כדי להזהיר את הקורא על מה שלא ימצא ביומן, אלא שהכותב הגזים קמעא. לאמיתו של דבר, יש שהרגש פורץ לתוך הרישומים הענייניים, כהתפרצות-געש מפתיעה, המבליטה את מידת כיבוש היצר שבה נהג לרשום בדרך-כלל. לא אחת קורה, שצעות כמה מלים החושפות נימת-הומור או אירוניה. יתר-על-כן, לעתים התפנה הכותב להעלות ראשי-פרקים של נאומים והרצאות, ולקראת סוף המלחמה מתרכים קטעי ההרהורים על דמות המדינה שלעתיד, ובולטים ביניהם קטעי 'הרהורי חנוכה' ו'הרהורי שעה', שרשם בשבתות בטבריה, ובהם גיבש את תפיסותיו ותכניותיו לקראת הבחירות לכנסת הראשונה.²⁶

דברים שבחר בן-גוריון מתוך מה שאמר בדיונים פנימיים ובציבור כדי לעודד ולשכנע, כינס בעיקר בספרי 'בהילחם ישראל' והכרך החמישי מתוך הסדרה 'במערכה'. עורכי היומן ראו להביא קטעים מהם, להרחבת היריעה ולהשלמת מה שנזכר ביומן בתכלית הקיצור.

יש שהקיצור והמיצוי נגזרו מלחצם של האירועים השוטפים שדווחו לבן-גוריון. לעתים אין הרישומים משקפים עניין בכללותו, אלא רק את מה שנמסר בריגשת הרגע, ויש שהמידע מקוטע או בלתי-נכון. יתר-על-כן, טבעו של המחבר היה למקד את מעייניו במה שראה כעיקר, ולהסיח דעתו מכל עניין טפל, לרבות עניינים שנראים בראייה לאחור מרכזיים ואפילו חיוניים.

יש קוראים שתהו על מה ש'חסר' ביומן, וביקשו סימנים ל'סלקטיביות' מודעת, שנועדה כביכול 'ליפות' את בעל-היומן, לטפח את 'תדמיתו' ולהאדיר את מעשיו 'בעיני ההיסטוריה'. ניתן להנחית שרושם של יומן יפרט יותר את מה שאמר בעצמו, ופחות את מה שאמרו לו, כי אין מנוט מתכונה אנושית זו. אך מכאן עוד רחוקה הדרך עד לסלקטיביות מודעת ומגמתית. אם נשמעו טענות על הדחקה או העלמה של מידע, יש לבדוק לגופו של עניין, ולא כהכללה, ונעסוק בכגון דא להלן: אולם שעה שמעיינים במייחדי היומן, ראוי להצביע על לחצי-הזמן שגרמו לכותב לקצר בדברים גדולים וחמורים. לעומת זאת, כשהשעה מצויה, כגון בתקופת ההפוגה השנייה, יש שהרשימות מתארכות. כאשר התמסדו סדרי הרישום בממשלה ובכנסת, הסתפק בן-גוריון לעתים ברישום עיקרי-דברים ממה שנאמר בפגישות בחוג רחב, מה שנהג לכתוב 'מסיבה', והסתמך על כך שנרשמו סטנוגרמות או סיכומים.²⁷

היומן מזמן אפשרויות לבדוק את מהימנות הרישום. דוגמה לכך היא השיחה שנערכה בין בן-גוריון ובין שגריר ארצות-הברית, גיימס מקדונלד, בטבריה כליל-שבת, 31 בדצמבר 1948; ניתן להשוות את שרשם בן-גוריון ביומן עם מה שדיווח השגריר לווישינגטון.²⁸ בסיכום, זהו יומנו האישי של ה'קברניט', להבדיל מיומן ה'אווניה'. כך גם באשר למלחמת העצמאות; אין היומן יכול להיחשב כמתיימר לגולל את כל תולדות המלחמה ומכלול מערכותיה.

25 שגב, לעיל, הערה 15.

26 בן-גוריון, יומן, עמ' 901-903 (25 בדצמבר 1948), 936-938 (8 בינואר 1949).

27 ראה, למשל, שם, בעמ' 686, 708 ('נרשם פרוטוקול מיוחד'). המביא לדפוס של בן-גוריון, מדינה, טעה וציין בעמ' 270 שהרישומים וקטעי הפרוטוקול הם מהיומן (וראה הערתנו בתוך בן-גוריון, יומן, עמ' 686).

28 בן-גוריון, יומן, עמ' 916-918; הדין-וחשבון של השגריר, שם, (בהערות לעמ' 916).

ממעשה העריכה

מעבר לפירוש היומן כנתינתו, ראו עורכיו צורך לקבוע את חלוקת המלחמה לפרקי-הזמן העיקריים שלה, חלוקה שאי-אפשר לעמוד עליה מתוך הרשימות שנכתבו ליומן ולשעתן. בתיקוף (פריודיאציה) הלכו העורכים בעקבות ישראל בר, הראשון שהגדיר את האופי המדיני והצבאי של שלבי המלחמה לפי הצד היוזם ומגמותיו המבצעיות; בר היטיב לאבחן את נקודות-המיפנה במלחמה, ולכן נתקבל התיקוף שלו על דעתם של מחברי הסקירות והמחקרים.²⁹ בחלוקת היומן לפרקים ננקטה למעשה חלוקת-מישנה לכמה מהשלבים הללו:

שלב המלחמה הראשון עמד בסימן היוזמה הערבית והגיע לשיאו ב'משבר השיירות' בסוף מארס. סימניו של מיפנה שיש בו מן ההסלמה, ניכרים במעבר הערבי להתקפות על יישובים, לרבות ההתקפה על כפר-סאלד מעבר לגבול הסורי בתחילת ינואר. הצד היהודי הגיע באותו זמן להכרה בצרכים הכספיים העצומים, שיידרשו לכלכלת המלחמה. לאור מסקנה זאת רצה בן-גוריון לצאת בעצמו לשליחות-מגבית, אלא שגולדה מאירסון שכנעה את הנהלת הסוכנות, שמוטב כי היא תצא במקומו. הפרקים ב-ג ב'יומן המלחמה' משקפים חלוקה זאת לשלבי-משנה.

שלב המלחמה החמישי, שנפתח עם ההפוגה השנייה, נמשך שנים-עשר חודש, וכלל את מערכות ההכרעה ואת המשא-ומתן על שביתות-הנשק. בחלוקת הפרקים מצוין המיפנה, שחל עם פירסום 'צוואת' ברנדוט; אז יצאה ישראל למבצעי 'יואב' ו'אל ההר' בדרום. פרק ז ביומן כולל את ההפוגה השנייה עד רצח ברנדוט וקבלת המידע על הצעותיו — 'צוואתו' — אחרי מחצית ספטמבר, ופרקים ח ואילך עוסקים בהמשך המלחמה.

שוב ניכר המיפנה שחל עם פתיחת השיחות ברודוס ותחילת עידן 'הדיפלומטיה הצבאית', שבו נשזרו מהלכים צבאיים כשיחות על שביתות-נשק דו-צדדיות. שלב זה מתואר בשני פרקים: פרק י

29 על התיקוף ראה בן-גוריון, יומן, עמ' יב-יג וטבלה בעמ' טז.

מוסד ביחידת יוצרים

בחולדה
אחרי הפצצה,
9 ביוני 1948

כולל את המשא-ומתן עם מצרים ועם ירדן, שבמהלכו נערך מבצע 'עובדה' וננקטה הכוננות למבצע 'שת"ש', והוא הסתיים בשביתות-הנשק עם לבנון ועם ירדן בתחילת אפריל; פרק יא כולל את המשא-ומתן עם סוריה ואת המגעים עם ועדת הפיוס של אר"ם, לרבות ועידת השלום הכושלת שאירגנה הוועדה בלוזאן. הפרק מסתיים בשביתת-הנשק עם סוריה ביולי, בסקירתו המסכמת של בן-גוריון בכנסת על שביתות-הנשק.

בהקדמה ובמבואות לפרקים ראו עורכי היומן להעמיד את הקורא על פרשות מרכזיות במלחמה ובמערכותיה שלא נזכרו ביומן, או שלא נשתקפו בו במלוא חשיבותן — בעיניהם — כיון שבן-גוריון הסיח דעתו מדברים שלא היו עיקר בעיניו.³⁰

העורכים אף שיבצו בתוך היומן תוספות מן הדברים שאמר בן-גוריון בחוגים פנימיים ובפומבי, כאשר הזכיר ביומן את הנושא ואת המעמד שבו נאמרו הדברים. פה ושם גם הוספנו מן התכתובת על נושאים ומעשים שנזכרו רק אגב אורחא, או שלא צוינו כלל. בכחירת הקטעים ניסינו ללכת בקו שהתווה בן-גוריון כשערך את כתביו, כגון 'בהילחם ישראל', 'חזון ודרך' ו'מדינת ישראל המחודשת'.

יש שטענו על סלקטיביות בדברים שראינו להשמיט (בציון עובדת ההשמטה). אפרט מה

הושמט:

— 'פירוטים סטטיסטיים מרשימות עמוסות מספרים — כגון פרטי רכש ותעש, התגייסות, תקציבים'.³¹ נתונים רבים כנתינתם כגוף היומן, וטבלות של עוד נתונים חשובים ורכוז בלקטים א-ג, והפנינו לשם; יש שהשמטנו משום עומס הפרטים, המעניינים בעיקר את החוקרים בנושאים ייחודיים, אולם הבאנו הפניות כדי לסייע במציאת הדרוש למחקר.

— 'רישומים שנקלעו לתוך המחברות, שאין בהם כל ענין ציבורי'.³² דוגמה לכך יכולה להיחשב כתובתו הפרטית של יבואן.

— 'ענינים שעדיין אינם ניתנים לפרסום, הערות אישיות, וענינים מפלגתיים-פנימיים'.³³ מסתבר, שהקורא מקבל את דין הצנזור המשמיט. כן השמטנו כמה קטעי-מידע מפלגתי-פנימי על מפלגות שונות, שנמסרו לבן-גוריון בתוקף תפקידו; אם הדברים לא באו לידי ביטוי גלוי בעת האירועים, לא ראינו להביאם ב'יומן המלחמה'. חוד הביקורת כוון כלפי מה שהוגדר כאן כ'הערות אישיות'. בעניין זה נהגנו כרצון בן-גוריון, שביקש מעורכי כתביו להימנע מפגיעות אישיות, כפי שמעיד עליו י' ארז,

30 הערות על החסר ביומן ראה שם, הקדמה, עמ' יא, ובמבואות לפרקים, כגון בעמ' 148, 332, 334, 422, 714, 816. להלן רשימה של נושאים אחדים:

נאמר אך מעט על משבר השיירות (ציון במבוא לפרק, עמ' 148); אין כמעט מידע על כמה מהמבצעים ברוח תכנית ד, כגון 'חמץ' (ופעולת אצ"ל בו בזמן ביפו), 'בן-עמ' ו'ברק', ולא נזכר ההסדר בין ה'הגנה' ואצ"ל בסוף אפריל (ציון בעמ' 334); הרקע המערכתי ניתן בצמצום; בן-גוריון מתרכז במערכה על ירושלים והדרך אליה (ציון בעמ' 422); נאמר אך מעט על פרשת 'אלטלנה', קודם שהגיעה האוניה לתל-אביב (ציון בעמ' 510); יש מעט על מערכות 'עשרת הימים' בצפון ובדרום (ציון בעמ' 513); בעת מבצע 'יואב' בן-גוריון מתרכז בפעולתה של חטיבת 'גבעתי', ורושם אך מעט על חטיבות 'פתח' ו'הנגב'; יש מעט על מבצע 'אל החר', ואין על מבצע 'אבק', הרכבת האווירית לנגב, שקדמה למבצע 'יואב' (ציון בעמ' 713 ו-714); במבצע 'חורב' עיקר המידע נוגע לפתיחת המבצע ולסיומו (ציון בעמ' 816).

31 בן-גוריון, יומן, עמ' יג.

32 שם, שם.

33 שם, שם.

תיעוד: יומן המלחמה של בן-גוריון

וכפי שכתב בן-גוריון עצמו לג' ריבלין.³⁴ מנקודת-מבט זאת הבחנו בין ביקורת עניינית, כגון טענת פלוני על פלמוני שאינו מתאים לתפקיד מסוים, שאותה הבאנו כנתינתה, ובין ביקורת אישית, המטילה דופי באופיו של אדם.³⁵ הועלתה טענה מדוע השמטנו דברים בגנות כמה חיילי אצ"ל, שנודמן לבן-גוריון לראותם בסיוורו ביפו.³⁶ ומה עוד, שמנחם בגין הביא בספרו 'המרד' גירסה מנוגדת, לפי מה שסיפרו לו. כיוון שמיכאל בר-זוהר הביא בספרו את שתי הגירסות, ניתנה הפנייה לספרו.³⁷

לכסוף, הפנינו תכופות אל כרכי 'תעודות ליחסי החוץ של ישראל', כדי להאיר את הנאמר ביומן באורן של התעודות, ושיקול זה היה מן המכריעים לגבי הרצאת ה'מוסף'. דומה, שההפניות ההדדיות הללו מאפשרות עתה להבהיר רבות מן הסוגיות המדיניות והאסטרטגיות שבניהול המלחמה והמשא-ומתן על שביתות-הנשק ועל שלום.

כל שנאמר מעיד על מידת החיוניות של היומן להיסטוריונים של מלחמת העצמאות. ניתן להמחיש קביעה זאת במה שאירע לשני חוקרים, שחברו לכתוב סקירה על מלחמת העצמאות זמן קצר לפני שנתפרסם היומן.³⁸

מהביקורת על היומן

יוחנן רטנר כתב בערוך ימיו חיבור אוטוביוגרפי והקדיש בו מקום נרחב לקשריו עם בן-גוריון וליחסים הקרובים והסבוכים שנקמו בין שני האישים: רטנר העריך והוקיר את המנהיג המדיני, והלה העריך את כישוריו המיוחדים של הארכיטקט איש ה'הגנה'. אולם רטנר נפגע פעמים אחדות מיחסו של בן-גוריון אליו. כשכתב את זכרונותיו והביע את כאבו ועלבונו, כרך בדברים ביקורת על טעמים מהיומן, שראו אור ב'מערכות' ב-1959.³⁹ הוא כותב, שבן-גוריון 'צירף לא פעם זו לזו

34 'לא היה מקרה שבן-גוריון לא שם לב להערתי [הערתי "ארז] במקרה של פגיעה אישית (ומקרים כאלה מעטים היו מאד)... די היה ב"מראה מקום" ובהערה קלה כדי שיבין בן-גוריון את הרמז ויתיר את השמטת הפסוק או הקטע שלא שם לב אליו בהכינו את הדברים לרפוס אולי גם מתוך אמון בשלוחו שהוא יסב את תשומת לבו במקרים כאלה' (ארז, עמ' 157). במכתב לג' ריבלין מ-11 באוקטובר 1957 עמד בן-גוריון על כך שאם יכתוב בעתיד, יש עובדות שלא יגלה, 'כי הן עלולות לפגוע באנשים חיים'.

35 כך, למשל: ביקורת עניינית — בן-גוריון, יומן, עמ' 566 (והערה 6 שם); פסילה אישית — שם, עמ' 575. שם, עמ' 438.

37 שגב (לעיל, הערה 15) פתח את רשימתו בעניין זה (אגב, בסיפורו לא דייק בדברים שאמרתיו לו). לגופו של עניין, אף כי העורכים שקלו להשמיט, היפנו את הקורא אל דברים שפורסמו. כפי שמעיד על עצמו, אכן הלך אצל המקור ומצא את מבוקשו, ואולי סיפק את מה שהגדיר כ'יצר המצינות שיש לרבים מאתנו' (שם).

38 ע' אילן ומ' פעיל (עורכים), ההיסטוריה של ארץ-ישראל, י: מלחמת העצמאות (1947-1949), ירושלים 1983. הרי כמה עניינים, שעשויים להצטייר באור שונה, לפי מה שחידש היומן והוסיף למידע המצוי במקורות אחרים: מסירותו של בן-גוריון למאבק על ירושלים ועל הדרך אליה מתחילת המלחמה, למרות זהירותו ה'דיפלומטית' בכיטויים גלויים, שמא יפגע בסמכות אור"ם (זאת, לעומת האמור בכרך ה'נ"ל, עמ' 201-202); המשא-ומתן על 'נטרול' מפעל האשלג בקליה ובית-הערכה ונסיבות פינויים (לעומת האמור שם, עמ' 200); תגובתה התקיפה של ממשלת ישראל כלפי פנים וכלפי חוץ בעקבות רצח ברנדוט ו'צוואתו' (לעומת האמור שם, עמ' 72); המעורבות המעצמתית במבצע 'חורב', והתגובה המדינית והצבאית של ישראל (לעומת האמור שם, עמ' 83, 251-260); הרקע המדיני בעת מבצע 'עובדה' (לעומת האמור שם, עמ' 247, 263).

39 'רטנר, חיי ואני (תרגמה רינה קלינוב), ירושלים-תל-אביב 1978 [להלן: רטנר] האלמנה מציינת בהקדמה, שהחליטה לפרסם את הספר בעקבות מלחמת יום הכיפורים. נשאלת השאלה, מתי הוא נכתב? הפרק האחרון מביא רשמי סיור בכורמה, שנערך ב-1955. בדברי רטנר על מלחמת העצמאות הוא מסתמך על מובאות מתוך ג' ריבלין

אלוף יוחנן רטנר (1891-1965).
דרגות האלוף – בעיצובן הראשוני

שיחות שהתקיימו בנפרד עם אנשים שונים; ואף מדגים זאת בכך, ש'מיוחסת לי דעה שלא הבעתי, בנושא שלא נשאלתי בו, בישיבה שלפי עדות הנוגעים בדבר לא התקיימה מעולם'.⁴⁰ הדברים אמורים בדיונים שנערכו במטה הכללי ב-13 במאי 1948, בשאלה אם ואיך להגיב נגד הלגיון הערבי שתקף את גוש עציון ב-12 בחודש והמשיך ללחום למחרת כדי להכריעו. רטנר חוזר ומזכיר 'ישיבה שנכחו בה יגאל (ידין), ישראל (גלילי) ואני, ובנוסף לנו אבידר, אליהו כהן (בן-חור), דוד שאלתיאל וצבי איילון'. רטנר ממשיך וטוען, 'שלא אני ולא האחרים איננו זוכרים בשום פנים ישיבה כזאת'.⁴¹ עיון מדוקדק בנאמר ביומן עשוי לתרץ את הקושיה. 'המצב בגוש-עציון ככל רע', אומר הרישום הראשון ב-13 במאי, ולהלן נרשם מידע על הנעשה כגוש ובחזיתות אחרות; נזכרת התייעצות עם ידין; נאמר, שהוצגה שאלה, אם לתקוף את כוח הלגיון לכשישוב מהגוש, והזכרה התנגדותם של ישראל גלילי ודוד שאלתיאל. עתה נאמר: 'היה בירור רב אם לתקוף ולעשות מאמץ להשמיד את הלגיון שתקף גוש עציון'.⁴² ביומן לא נאמר אפוא, שכונסה ישיבה רבת-משתתפים; בפרט זה לא דייק רטנר; הוא דייק יותר בהערתו, שאכן לעתים נרשמו סיכומים של בירורים שונים.

יושרו האישי והאינטלקטואלי של רטנר היו לשם-דבר.⁴³ ייתכן, כי בגלל מרחק הזמן זכרונו של רטנר תעתע בו, ומשום שכתב את הדברים מתוך שכנוע עמוק, כנראה לא בדק את הפרטים. במאוס הציע לו בן-גוריון לשמש כממלא-מקום לרמטכ"ל החולה. תחילה נענה, נודמן עם בן-גוריון לקבלת תדריך, עמד על הנעשה במטה הכללי, וב-11 באפריל כתב לבן-גוריון כי הוא דוחה את הצעת המינוי. בספרו הוא מסביר את מניעיו: הוא לא רצה להיות מעורב בשינויים קיצוניים בצמרת הפיקוד ובדחיקת 'גלילי עקב כוונת בן-גוריון לבטל את המפקדה הארצית (המ"א) ואת מעמדו של

⁴⁰ יומן מלחמה: קטעים מתוך פנקס-רשימות' (על התקופה מאוס-אוגוסט 1948), מערכות, קיח-קיט ('בעשור לצה"ל'), מאי 1959, עמ' 5-24, 157-171. [להלן: ריבלין, קטעי יומן]. מכאן, שכתב-היד הושלם בשנות חייו האחרונות. רטנר נפטר ב-29 בינואר 1965, בגיל 74.

⁴¹ רטנר, עמ' 346, 348.

⁴² שם, עמ' 367-368; ראה ריבלין, קטעי יומן, עמ' 18; בן-גוריון, יומן, עמ' 413. רטנר כותב, שלא נשאל לדעתו ולא הביע אותה; אולם מציין, שדעתו היתה כפי שיוחסה לו ביומן.

⁴³ בן-גוריון, יומן, עמ' 413; השווה ריבלין, קטעי יומן, עמ' 18.

⁴⁴ ראה, למשל, דברי יגאל אלון בהקדמה לספרו של רטנר: 'מעולם לא נפגשתי ביושר אישי ואינטלקטואלי מושלם יותר מזה של יוחנן'.

תיעוד: יומן המלחמה של בן-גוריון

גלילי כרמ"א; הוא מדגיש, שדן במכתבו רק בכך — בנושא אחד בלבד.⁴⁴ עמדתו העניינית, כדבריו בספר, עולה בקנה אחד עם מה שגרס בעת משבר הפיקוד העליון בהפוגה הראשונה, בתחילת יולי. אולם באותו מכתב מיוטר, שרטנר החל לכותבו כליל ה-10 באפריל והשלימו לאחר ליל-לבטים בבוקר המחרת, הוא אמנם מתרכז בעניין אחד בלבד, אך בעניין אחר — חששו שכוחו הגופני וחוסנו הנפשי לא יעמדו לו.⁴⁵

כסתיו 1948 יצאה גולדה מאירסון למוסקבה לשמש שגרירת ישראל, ורטנר נלווה אליה כנספח צבאי. הוא מספר על פגישה עם גנרל אנטונוב, ממלא-מקום הרמטכ"ל של ברית-המועצות, שבה ביקש מברית-המועצות סיוע צבאי, לרבות הספקת נשק. הוא מציין, שמייד דיווח ארצה, וחותרם את הפרשה בכך, שהתגובה מהארץ היתה 'בלתי-צפויה, חסרת-הגיון ומביישת...': לא באה תשובה.⁴⁶ מה אירע לאמיתו של דבר? התשובה אמנם נשתתה — והימים ימי המבצעים 'יובא', 'אל ההר' ו'חירם' — אולם הגיעה כעבור כחודש. גולדה מאיר ורטנר עצמו הציגו בפני באקולין, ראש מחלקת המזרח התיכון במשרד החוץ הרוסי. הדברים, לרבות רשימת הפריטים המבוקשים, מובאים בספרו של מרדכי נמיר, ששימש יועץ מדיני בשגרירות.⁴⁷ מסתבר, שרטנר זכר כי העלה בקשה למידע בנושא כלשהו, ולא קיבל תשובה לכך (אולי משיקולים של בטחון-דיעוה), אלא שלא היתה זאת בקשת-הסיוע. לבקשת הציוד אין הד ביומן עצמו, והענין הובא כאן רק כדי להמחיש את מקומה של שגיאת-שכחה בביקורתו של רטנר על רישומי היומן הנוגעים לו.⁴⁸

גישה ביקורתית מאוד נקטה אניטה שפירא, שחיכורה נפתח במלים: 'שפר חלקו של דוד בן-גוריון: לא זו בלבד שהיה מנהיגה של מלחמת השחרור, הוא אף כתב את תולדותיה'.⁴⁹ היא מוצאת את 'גרסתו על תולדות המלחמה' במבוא לספר 'תולדות מלחמת הקוממיות' ובספר 'בהילחם ישראל'; ומציינת, ש'יומנו של בן-גוריון, ממנו ציטט בהרחבה בספרים אלה, 'שימש מקור היסטורי בלעדי כמעט לאירועים השונים ערב המלחמה ובראשיתה'.⁵⁰ לאמיתו של דבר, קביעות אלה אינן עשויות להתקבל.

44 על ההצעה ודחייתה ראה רטנר, עמ' 358-366; על מכתבו ותוכנו ראה שם, עמ' 369-370. רטנר מספר, שהחליט לכתוב 'אמת ואמת בלבד' — אך לא את האמת כולה. לפיכך נסב המכתב על 'נושא אחד בלבד' — לשמור על שיווי-המשקל של חבר האנשים המהווים את המפקדה המורחבת, 'להימנע לפיכך מכל הפרה של איזון' (שם, עמ' 369).

45 המכתב הובא אצל בן-גוריון, יומן, עמ' 328, הערה 3 (לשם הקיצור הושמט קטע של הרחבה והדגשה). בן-גוריון רשם ביומן (עמ' 577, 579) את העמדה שהביע רטנר בוועדת חמשת השרים שדנה במשבר הפיקוד העליון. על המשבר וועדת השרים ראה עוד להלן.

46 רטנר, עמ' 399; על הפגישה ראה שם, עמ' 396-399. על הרהוריו של רטנר בסוגייה ונסיונו לברר מדוע לא קיבל תשובה ראה שם, עמ' 400. דין-וחשבון על הפגישה ראה: 'פרוינדליך (עורך), תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל, כ, אוקטובר 1948-אפריל 1949, ירושלים תשמ"ד, תעודה מס' 9 מיום 6 באוקטובר 1948 [להלן: תעודות].

47 מ' נמיר, שליחות במוסקבה: ירח דבש ושנות זעם, תל-אביב 1971, עמ' 73-77. נמיר ציין, שהפגישה נערכה 'חודש ומעלה' אחרי פגישה רטנר-אנטונוב (שם, עמ' 74), ימים מספר לפני צאת גולדה מאיר ממוסקבה להיפגש עם שר-החוץ, משה שרת, בפאריס (שם, עמ' 77). התשובה הישראלית המפורטת, בהמשך לתשובה כללית ראשונה, הועברה במברק של בן-גוריון מיום 7 בנובמבר (תעודות, כ, תעודה מס' 9, בהערות); גולדה מאיר יצאה ממוסקבה ב-18 בחודש (הארץ, 21 נובמבר 1948). הפגישה נערכה אפוא באמצע נובמבר.

48 בכל מקום שנזכר רטנר ביומן, והוא כותב על כך בספרו, ניתנה הפנייה (ראה, למשל, בן-גוריון יומן, עמ' 994 והפנייה לרטנר, עמ' 417).

49 שפירא, עמ' 9.

50 שם, שם.

אלחנן אורן

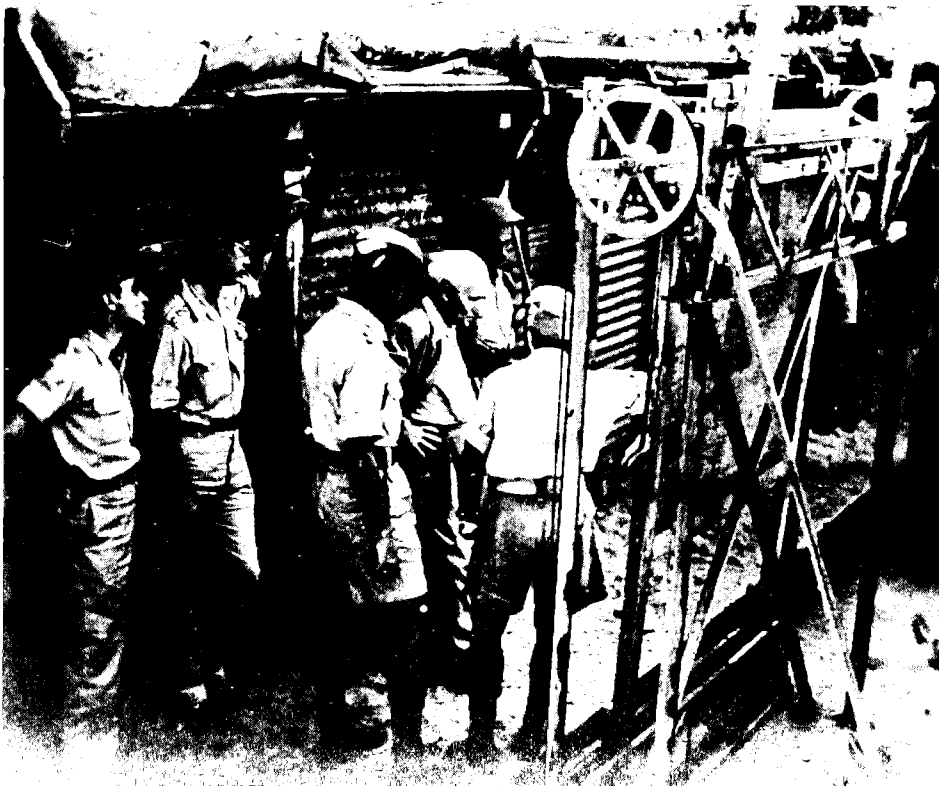
— את 'גירסתו' על מלחמת העצמאות כתב בן-גוריון בספרו 'מדינת ישראל המחדשת', שיצא לאור כעשר שנים אחרי פרסום 'תולדות מלחמת הקוממיות' (הקורא ימצא, שבן-גוריון נוקק לאותו ספר בכותבו את זה שלו).

— במבוא לספר 'תולדות מלחמת הקוממיות' בן-גוריון עוסק בתהליך כינון העצמאות, עד הקמת צה"ל בסוף מאי 1948. אכן זהו מקור חשוב לעניין זה, אולם בוודאי לא שימש מקור היסטורי בלעדי לא לספר 'תולדות מלחמת הקוממיות', שהוכן בענף היסטוריה של צה"ל, ולא לכרך השלישי של 'ספר תולדות ההגנה', חיבורו של יהודה סלוצקי מטעם מערכת 'תולדות ההגנה', שעסק אף הוא בתקופה זאת.

— המבוא של בן-גוריון לספר 'תולדות מלחמת הקוממיות', נושא את הכותרת: 'מחוזן המדינה עד מלחמת הקוממיות (הגיגים וזכרונות)'. היקפו כ-50 עמוד, ש-20 מהם (עמ' 41-60) עוסקים במלחמה, עד הקמת צה"ל. יש בו רק מובאה יחידה מהיומן (עמ' 44-45), מדיון שנערך בתחילת ינואר.

— בספר 'בהילחם ישראל' אין מובאות מהיומן, פרט לשני קטעי-מידע מהאזנה לאויב.⁵¹ רק בספרו המאוחר, 'מדינת ישראל המחדשת', הביא בן-גוריון קטעי-רישומים, בכינוי 'מיומני', להארת האמור בפרקי גירסתו. הלקטים עוסקים בתקופה שמסוף מארס עד מחצית ספטמבר. כחודשים אלה התרחשו האירועים העיקריים האלה: נטילת היוזמה אחרי 'משבר השיירות' ומעבר למתקפות מקומיות, החל במבצע 'נחשון'; כינון העצמאות; בלימת הפולשים; המעבר מ'הגנה' לצה"ל; ההפוגה הראשונה; מתקפות במרכז, בצפון ובדרום ב'עשרת הימים', וכינון ההפוגה

51 בן-גוריון, בהילחם ישראל, עמ' 44-45, הקטעים מהיומן, עמ' 112, 135.

ביקור במיטוח צבאי בריטי לשעבר בנבי רובין, ממערב לראשון לציון

השנייה.⁵² לא הובאו קטעי יומן מהתלקחות המלחמה וחודשיה הראשונים, וכן מתקופת המערכה המדינית שלאחר 'צוואת' ברנדוט, מתקופת ההכרעה בדרום ובצפון והסדר שביתות-הנשק. לסיכום, הדברים אינם נכונים בכללם ובפרטיהם. הגירסות ה'רשמיות' הקדימו בכמה שנים את גירסת בן-גוריון, וכמובן לא התבססו על יומנו כ'מקור היסטורי בלעדי כמעט', אפילו באירועים כמו ביטול המ"א בתחילת מאי, שהחוקרת דנה בו בהרחבה. ואשר לגירסתו של בן-גוריון, לא רק מיומנו הביא, אלא 'ציטט בהרחבה', בגוף הגירסה ולא בלקטים נפרדים, מתוך פרוטוקולים של הנהלת הסוכנות, הממשלה הזמנית וגופים אחרים.

אולם בעיני אניטה שפירא 'גירסת בן-גוריון' היא 'דומיננטית' בהיסטוריוגרפיה של מלחמת העצמאות.⁵³ וכיוון שלדעתה מושתתת גירסה זאת ראשה ורובה על יומן בן-גוריון, הרי היא יוצאת לערער על אמינות היומן כמקור היסטורי. היא מדריכה את המעיין ביומן, שייטיב לעשות אם יזהר בהערכותיו: השאלה מה בחר בן-גוריון לרשום ומה העדיף שלא לרשום, ראויה למחקר בפני עצמו.⁵⁴ בדונה בקטע מרשימותיו על ישיבותיה של ועדת החמישה, היא מעירה: 'אין להוציא מהכלל את האפשרות שאותה מובאה 'נועדה "למען ההיסטוריה"'.⁵⁵ היא מחפשת רובד 'חבוי' במניעיו של בן-גוריון וגורסת, שמערכת השיקולים שלו 'עלומה', כי 'לא גילה לבו לפני יומנו'.⁵⁶ היומן פגום אפוא כמה שנכתב בו ובמה שלא נכתב בו. לא זו בלבד, אלא שכתובת היומן פגמה בתפקודו של בן-גוריון. בוועדת החמישה העיר ליגאל ידן, ששכת משהו, וידן הגיב: 'איני רושם יומן, אבל זוכר היטב'. כאן העירה החוקרת, שאנשי המטה הכללי תוסכלו מנהגו של בן-גוריון לרשום במפורט אף בשעות לחץ, 'מה שלדעתם היה מעכב הדיווח וההכרעה'.⁵⁷

נעיין בהערות אלה אחת לאחת. ראינו, שקשה למצוא ברשימותיו הרבות והחפוזות של בן-גוריון כלל כלשהו של ברירה סלקטיבית, פרט לעצם לחץ הזמן. יתר-על-כן, הוא לא נגרר להתפרצויות רגשיות, אלא לעתים נדירות ובקיצור נמרץ, ואם יש 'העדפה' מודעת, הרי היא לעניין, לתכלית, ולא להיבטים אישיים — לא כלפי עצמו ולא כלפי זולתו. כאמור, העורכים הצביעו על פרשיות שלא נזכרו ביומן בהיקף היאה להן (ראה לעיל).

הערתה של א' שפירא על 'בחירת' הנכתב כוונה לעניין, הניתן לבדיקה על נקלה: ב-16 במאוס נועץ בן-גוריון ביגאל ידן, אם דרוש ממלא-מקום ליעקב דורי, שלא החלים עדיין, ורשם שידן אינו נלהב למינוי מחליף, וכי לדעתו ישראל גלילי עושה זאת למעשה.⁵⁸ כאן העירה החוקרת, שהרישום משקף את מסקנת בן-גוריון, 'ולאו דווקא דברי ידן'.⁵⁹ אם כן, מה היו דברי ידן? 'לפי עדותו של ידן הציע לו בן-גוריון לשמש בתפקיד הרמטכ"ל בפועל, אלא שהוא חשש לקבל על עצמו את התפקיד והעדיף להישאר בתקופה סוערת זו ראש אג"ם, תפקיד שנראה לו 'יותר חשוב ורב

52 בן-גוריון, מדינה קטעי 'מיומני', עמ' 106-95, 141-125, 206-197, 252-259. גם הדברים שנאמרו בכנס המפקדים ב-18 ביוני (שם, עמ' 171-175), מבוססים על היומן.

53 שפירא, עמ' 9-10.

54 שם, עמ' 23. בהמשך היא מדגימה: כאשר בן-גוריון סיכם דיון, 'הוא רשם את הדברים כפי שהבין אותם או כפי שביקש לראותם' (שם, שם).

55 שם, עמ' 41.

56 שם, עמ' 42.

57 שם, עמ' 112, הערה 22.

58 בן-גוריון, יומן, עמ' 306.

59 שפירא, עמ' 23.

משמעות'.⁶⁰ האמנם בן-גוריון הציע את התפקיד לדין במחצית חודש מארס, אך זה דחה? לאמיתו של דבר, אין הליקוי כמה שנרשם ביומן בשעת המעשה, אלא בעדות-הזכרון של דין אחרי עשרות שנים, כי בן-גוריון אכן הציע לו את התפקיד, על דעתו של יעקב דורי; אולם היה זה שלושה חודשים מאוחר יותר, ב-13 ביוני, ואז טען דין: 'אם יהיה מ"מ רמטכ"ל — לא יוכל לעסוק במבצעים. אינו רואה איש למבצעים, והוא חושש לקחת על עצמו אחריות יותר רחבה'; שוב, הדברים נרשמו ביומן.⁶¹ שמו של דין לא עלה כמועמד בהמשך מארס, בשיחותיו של בן-גוריון על המחליף עם יעקב דורי ועם שאול מאירוב-אביגור ימים אחדים אחרי שיחתו עם דין.⁶² המועמד שהועדף במארס היה 'רטנר, כפי שניתן לראות בכירור ביומן,⁶³ וכך בספרו של רטנר. אלא שהחוקרת הושפעה מדברי דין, עד שלא למדה מדברי היומן כפשוטם ונקלעה לשורת הערכות מוטעות: היא לא ייחסה את המשקל הראוי ל'רטנר; היא גרסה כאילו בן-גוריון אך 'השתעשע ברעיון' למנות את רטנר כמחליף לדורי, ולא העריכה כראוי את המאמץ שהשקיע בן-גוריון בנסיון לשכנעו; ואף לא נתנה דעתה על כך שגלילי ודין כתבו יחד אל רטנר והזמינוהו להצטרף אליהם למטה הכללי.⁶⁴ כיוון שראתה בדין מועמד 'ותיק', מאז מארס, לא שמה לב לכך, שהן בן-גוריון והן דורי נתחזקו בהערכתם לדין ולהתאמתו לתפקיד בהפוגה הראשונה, דווקא אחרי חודש הפלישה ופולמוסיו המרים; היא גם לא עמדה על אחת התוצאות המרכזיות של משבר המינויים: עליית דין למעמד של ממלא-מקום בפועל לרמטכ"ל בהעדרו, ויד מינו של דורי מאז שובו לתפקוד כמעט-

60 שם, עמ' 22.

61 בן-גוריון, יומן, עמ' 515. גם יעקב דורי העיר, שאם יועלה דין, תתעורר שאלת מחליפו כקצין-מבצעים (שם, שם). כבר ב-3 במאי הציע בן-גוריון לדין לפעול כרמטכ"ל, אבל רק לכמה ימים, וזאת עקב ביטול המ"א ופרישתו הזמנית של גלילי (שם, עמ' 385).

62 השיחה עם דורי ב-21 במארס מובאת אצל בן-גוריון, יומן, עמ' 314-315; עם אביגור — שם, עמ' 316-317.

63 ראה מכתביו של בן-גוריון אל רטנר מן הימים 22 ו-26 במארס, שם, עמ' 314-315, 328 (הערה 1).

64 רטנר, עמ' 360. על המשך טיפולו של בן-גוריון במינוי (באמצעות שלישו, נחמיה ארגוב), תדריכו לרטנר ב-1 באפריל ורחיפתו של רטנר ב-11 בחודש ראה בן-גוריון, יומן, עמ' 328-329, 333, 336.

עם האלוף חיים לסקוב (שכתב מאוחר יותר את ההקדמה ליומן המלחמה), סתיו 1948

מלא בסוף יולי. אז היה זה דורי עצמו שהציע לבן-גוריון לבטא את מעמדו הבכיר של ידן בין חבריו במינויו ל'ראש אגף המטה הכללי', במקום ראש אגף המבצעים.⁶⁵ אכן, אם היתה למשבר המינויים תוצאה מוחשית בניהול המלחמה, הרי היתה זו התחזקות מעמדו של אגף המבצעים במטה הכללי, והתחזקות מעמדו של המטה הכללי כלפי משרד הבטחון. התפתחות זו, יותר משהיא משקפת את היחסים האישיים, נבעה מהמיפנה המיבצעי: בהפוגה הראשונה גובשה מדיניות הבטחון והאסטרטגיה; בתום ההפוגה פתח צה"ל במתקפות יזומות; בהפוגה השנייה הופעלו מפקדות-חזית, והמטה הכללי החל לשפר את שיתוף הפעולה הבין-חילי בכוחות היבשה ושילב את המאמצים הזרועיים — כיבשה, באוויר ובים. כל העת השתפר ארגון המטה, ועלתה הרמה המבצעית-מקצועית של המטה הכללי.⁶⁶ אין לדעת כמובן, אם החוקרת היתה מעריכה במידה אחרת את רטנר וידן, אלמלא גישתה ליומן, שגרמה לה להעדיף את עדות הזיכרון המאוחרת של ידן על דברים כהווייתם, כפי שנרשמו ביומן בשעת המעשה.

א' שפירא שיערה, שקטע מסוים ביומן אולי נרשם 'למען ההיסטוריה'. מדובר בהתפרצותו של בן-גוריון אחרי יום הדיונים הראשון בוועדה החמישה: 'איני יודע אם ישראל (גלילי) הוא הקורבן או היוזם של אינטריגה נמרצת מצד מפלגתו להשתלט על הצבא, ולשם כך להיפטר ממני'.⁶⁷ אלה דברים חמורים. אף החוקרת מעלה את האפשרות, שזאת 'התפרצות רגעית', המעידה על 'מצב-רוחו של בן-גוריון'.⁶⁸ אולם ההשערה, שמא נרשמו הדברים 'למען ההיסטוריה', מעלה את השאלה, האם עסק בן-גוריון בפרשת משבר המינויים במה שכתב או אמר לאחר זמן? והנה, מעולם לא כתב על המשבר — לא בעת שכתב את 'גירסתו' ולא בהזדמנויות אחרות.⁶⁹ אדם הנושא עיניו ל'ידן ההיסטוריה', עשוי לגרוע ולמחוק, לשכתב או 'לשפץ' דברים, אך לא מצאנו במחברות היומן כל סימן לכך. משמע, ערכו של היומן כמקור וכתרומה של ממש למחקר ההיסטורי עולה דווקא מכך, שנרשמו בו דברים כהווייתם, ותחושות רגעיות כמות שהן, ב'רגע האירוע' (real time), ולא 'למען ההיסטוריה' או ליצירת 'רושם'.⁷⁰

אין לדעת מה גילה בן-גוריון מלבו ליומנו ומה לא גילה, וכבר ציינו המעינים שהמעייט ב'יודיים' ובחשיפת רגשות; אולם דווקא כמשבר המינויים מביא היומן מידע רב על השיקולים הגלויים לגופם, כפי שהובעו הן בשיחות עם אלה שנועץ בהם, כגון יעקב דורי, יגאל ידן ואחרים,

65 בן-גוריון, יומן, עמ' 803.
66 על עליית מעמדו של ידן ראה אורן, המשבר, עמ' 53 א-ב, ועל עליית מעמד האג"ם והמטכ"ל — שם, עמ' 56א.
67 בן-גוריון, יומן, עמ' 574.
68 שפירא, עמ' 41-42.
69 בן-גוריון הזכיר את המשבר בעקיפין, בכירור על פירוק מטה הפלמ"ח, שנערך בהסדרות באוקטובר (שפירא, עמ' 55-57). שם אמר: 'היתה הצעת מינויים מסוימת של גלילי שלא קיבלתי אותה, ועל כך כמעט פרץ מרד. היה אז קטרוג גדול מאד עלי ע"י מכתבים פרטיים ואישים. מאז חדלתי לקבל את הצעותיו של גלילי. איני רוצה להגיד פה מדוע' (מפרוטוקול הדיון, כפי שהובא אצל ש' נקדימון, אלטלנה, ירושלים 1978, עמ' 452; הדברים לא נזכרו בתיאור הדיון אצל בן-גוריון, מדינת ישראל המתודשת, עמ' 277-280).
70 ראה: א' כפכפי, 'על יומנו של בן-גוריון', מבפנים, מו, 3 (מאי 1984), עמ' 391; תגובת עורכי היומן, 'יומן-המלחמה, תש"ח-תש"ט' של דוד בן-גוריון — כפשוטו, שם, מו, 4 (נובמבר 1984), עמ' 627-630.

והן כמה שהרהר בינו לבין עצמו.⁷¹ נראה אפוא, שמוטב לחוקר למצות תחילה את כל שניתן מהמקורות עצמם ולהמעיט ככל האפשר לדרוש ברבדים 'חכויים' ובשיקולים 'עלומים' (ראה לעיל).⁷²

ומניין לחוקרת, שכתבת היום תיסקלה את קציני המטה בעת הדיונים במלחמה? בוודאי אין הדברים משתמעים מחילופי הדברים בין בן-גוריון וידין בוועדה, שעניינם מי זוכר מה...⁷³ אולם דווקא ידין הצטער לימים על שלא ניהל בעצמו יומן אישי, ואמר: '... הערצתי את בן-גוריון על כך שהיה לו הכוח, בעיצומם של מאורעות סוערים וחמורים, לשבת ולנהל יומן יום-יומי'.⁷⁴ אם נאמרו דברים בוטים כלפי בן-גוריון ועליו, בנוכחותו, הריהם הדברים שנאמרו בוועדת החמישה, ודברים כגנות רישומיו לא נאמרו שם. המעיין ברישומי היום יומן בימים הקריטיים של חודש הפלישה, לא ימצא שם אלא קיצורים ועיקרם של דברים, כפי שקלט אותם. דומה אפוא, שבפירושה גרעה החוקרת כמה שהוסיפה.⁷⁵

אלמלא יחסה אל היום, יכלה החוקרת למנוע מעצמה קושיות ופירוכות. כך, למשל, היא ראתה כ'מוקשית' את הפסקה על הודעתו להנהלת הסוכנות בדבר כוונתו לבטל את המ"א, ועסקה בחקירה ובדרישה אם והיכן נאמרו הדברים, עד שהוברר לה שנאמרו בירושלים.⁷⁶ והרי הדברים מובאים ביומן בהקשר ירושלמי מובהק, ובן-גוריון אף כתב זאת במפורש ב'מדינת ישראל המחודשת'.⁷⁷

בדומה לכך כותבת החוקרת, ש'ההתייחסות של גלילי לתפקידו בעתיד (ביומן, עמ' 372) נראית משובשת', וזאת משום ש'גלילי לא זכר חליפת דברים כזו'.⁷⁸ והרי היה זה כעבור עשורת שנים עשירות-מעש.⁷⁹ להלן טוענת החוקרת, שבן-גוריון 'לא שוחח עמו [עם גלילי] מטוב ועד רע' ביום 3 במאי 1948, היום בו שלח לו את המכתב על ביטול המ"א, ובכלל זה ביטול מישרתו כרמ"א; זאת — גם לפי מכתב של גלילי לטבנקין.⁸⁰ אולם השניים אכן שוחחו באותו יום, וכמסתבר — אחרי שכתב גלילי לטבנקין.⁸¹ כללם של דברים, נראה שנתלקלה השורה משום-מה; גישה ביקורתית מפוכחת למקורות עשויה היתה למנוע טענות כגון אלה.

71 ראה, למשל, ההתייעצות עם דורי וידין בתחילת ההפוגה (בן-גוריון, יומן, עמ' 515); התייעצות חוזרת עם ידין אחרי פרשת 'אלטלנה' (שם, עמ' 548-549); שתי השליחויות של נ' ארגוב אל דורי, לגיבוש ההצעות (שם, עמ' 555, 559-561, 564); התייעצויות חוזרות עם ידין וצ' איילון (שם, עמ' 565-566, 567-568); ולבסוף — יומן אישי של בן-גוריון עם דורי בחיפה (שם, עמ' 569-570).

72 החוקרת ראתה במגעי בן-גוריון עם דורי 'התייעצות פורמאלית בלבד' (שפירא, עמ' 39-40).

73 שפירא, עמ' 112.

74 מעריב, 14 במאי 1967, עמ' 9. בפעם אחרת הוסיף ידין: 'בכל שיחה, בלי רשמקול, היה יושב וכותב את תוכן הדברים. מה כתב — איני יודע, אבל כתב הרבה'. שם, 6 במאי 1973, עמ' 13.

75 ייתכן, שהחוקרת הושפעה מדברים שסיפרו אנשי המטה הכללי על 'הסמינריון' — סדרת הפגישות הארוכות של בן-גוריון עמם, במשותף ובנפרד, במרוצת 1947. כאשר חקר, דרש ורשם כדי להיכנס בעובי הקורה של סוגיות הבטחון לפרטיהן. ראה שפירא, עמ' 12; בר-זוהר, עמ' 646; 'י' אבירד, בדרך לצה"ל, תל-אביב 1970, עמ' 267.

76 שפירא, עמ' 27-28.

77 בן-גוריון, יומן, עמ' 362; הנ"ל, מדינת ישראל המחודשת, עמ' 85.

78 שפירא, עמ' 29.

79 גלילי התלבט בדבר קטע זה ביומן. ראה שיחת-ההבהרה בדבר אחד הפרטים שנרשם, בן-גוריון, יומן, עמ' 372, הערה 3.

80 שם, עמ' 30, הערה 75. לעומת הכתוב אצל בן-גוריון, יומן, עמ' 384-385.

81 ראה: 'י' גלבר, למה פירקו את הפלמ"ח, ירושלים-תל-אביב 1986, עמ' 123-125 והערה 15.

במשטרת באר-שבע
בסיום 'מבצע יואב'.
משמאלו של בן-גוריון
— יגאל אלון וחיים
בר-לב, 10 באוקטובר
1949

היומן וה'יומנאי'

בניגוד ליומנים אוטוביוגרפיים או אפולוגטיים, 'יומן המלחמה' הוא יומן של קורות, ובמרכזן — המלחמה, ולא האדם הכותב. בכל זאת, יש שהרישומים פותחים אשנבים, שמהם ניכט בן-גוריון 'בשר ודם'. כאמור הוא 'כבש את יצרו' והמעייט 'לגלות את לכו' ליומנו; אולם לעתים סגור לכו נפתח, ושמך מרגשותיו מבצבץ במפתיע. כאן נצביע על כמה הערות-אגב בלבד, המעידות על המאמץ הגופני הגדול ועל המתח המתיש, שהאיש היה נתון בהם. כימי הפלישה והתכונה לקראת מתקפת-נגד בשער-הגיא, ב-23 במאי, רשם בן-גוריון 'שכבתי לישון "הרוג" אחרי 48 שעות של נרודים'.⁸² ב-6 ביולי נפל למשכב, לאחר לחץ הדיונים בוועדת החמישה ושמיעת סיכומיה, שהיו קשים לו. אך ב-11 בחודש התאוושש, והוא רשם: 'רק היום יכולתי לשוב למשרד. מאמץ ממושך למעלה מששה חדשים בלי הפסקה של יום מנוחה אחד נתן סוף סוף אותותיו'.⁸³ לקראת סוף המלחמה החל לסבול ממיחוש-יגב, ומיום 3 בדצמבר החל נוסע למרחצאות-טבריה לסופי השבוע, במצוות רופאיו.⁸⁴ כימי טבילה ומנוחה אלה נתפנה לרשום הרהורים לקראת העתיד (ראה לעיל). בסוף ינואר 1949, בעיצומה של מערכת הבחירות לכנסת הראשונה, פנה להיבדק אצל רופא עקב

82 בן-גוריון, יומן, עמ' 452.

83 שם, עמ' 581.

84 שם, עמ' 863.

מיחוש־לב והוטלו עליו הגבלות, לרבות ביטול נסיעות ושכיבה במיטה; ⁸⁵ אלא שגם אז בן־גוריון לא ויתר על פגישות, שאותן הוא מכנה 'שכיבות' על משקל 'ישיבות'.⁸⁶ מגופו של אדם — לרוחו. 'יומן המלחמה' עוסק בכעשרים חדשים של המערכות, ההפוגות והשיחות על שביתות־הנשק, ואפשר ללמוד מתוכו על האדם שעמד בראש העם במלחמתו. כמנהיג הוא מצטייר כצופה מרחיק ראות, הנוהג את העם קדימה, להגשמה לאור החזון. כשר־הביטחון, 'מצביא' המלחמה, הוא ניכר בשקידתו על בניין הכוח הצבאי וכמדריך לפיקוד הצבאי, המתווה לו מטרות, מגדיר יעדים ועדיפויות, ואף מעורב מאוד — ויש אומרים מעורב מדי — בקביעת דרכי הפעולה והמהלכים.

בן־גוריון האדם מתגלה ביומן כמי שהתמסר כולו, בדבקות עליונה, למשימות המלחמה. בחייו הציבוריים הופיע לא אחת כאיש הפולמוס הנוקב וכיריב השש אלי ריב, ויש הרואים אותו כקנאי במאבק ללא פשרות על עמדותיו; אולם עמדותיו עצמן היו לא אחת מתוננות דווקא, ולעתים אף פשרניות. בהנהגת המלחמה הוא נקט התפשרות מתמדת בין 'עמדת הפתיחה' שלו, המדגישה את הגישה הצבאית־הסדירה, ובין עמדתם של ראשי ה'הגנה', שצמחו בארגון־מתנדבים עממי להגנה וללוחמה זעירה. גישתו המדינית מושתתת על בקשת השלום לאחר המלחמה ועל נכונות לפשרה לשם כך. מעת שעלה בידי צה"ל לעבור למתקפה, וכאשר הסתמנה אפשרות לכבוש את כל הארץ עד הירדן, הוא חזר ודגל ב'מאמץ לשלום לא־דווקא על יסוד אפשרויות הכוח שלנו (שלפי דעתי הן כוללות כל א')'.⁸⁷ המשא־ומתן על שביתות־הנשק מבטא את מידת האיזון בין תקיפות מדיניות וצבאית ובין נכונות לפשרות למען השלום. מן היומן שנרשם ב'שנת הגדולות והנצורות',⁸⁸ עולה אפוא דמותו של בן־גוריון המנהיג, המצביא והאדם.

85 שם, עמ' 962, 970.

86 שם, עמ' 968.

87 שם, עמ' 605. וראה לעיל, הערה 12; אורן, המשבר, עמ' 357-358א.

88 שם, עמ' 970.